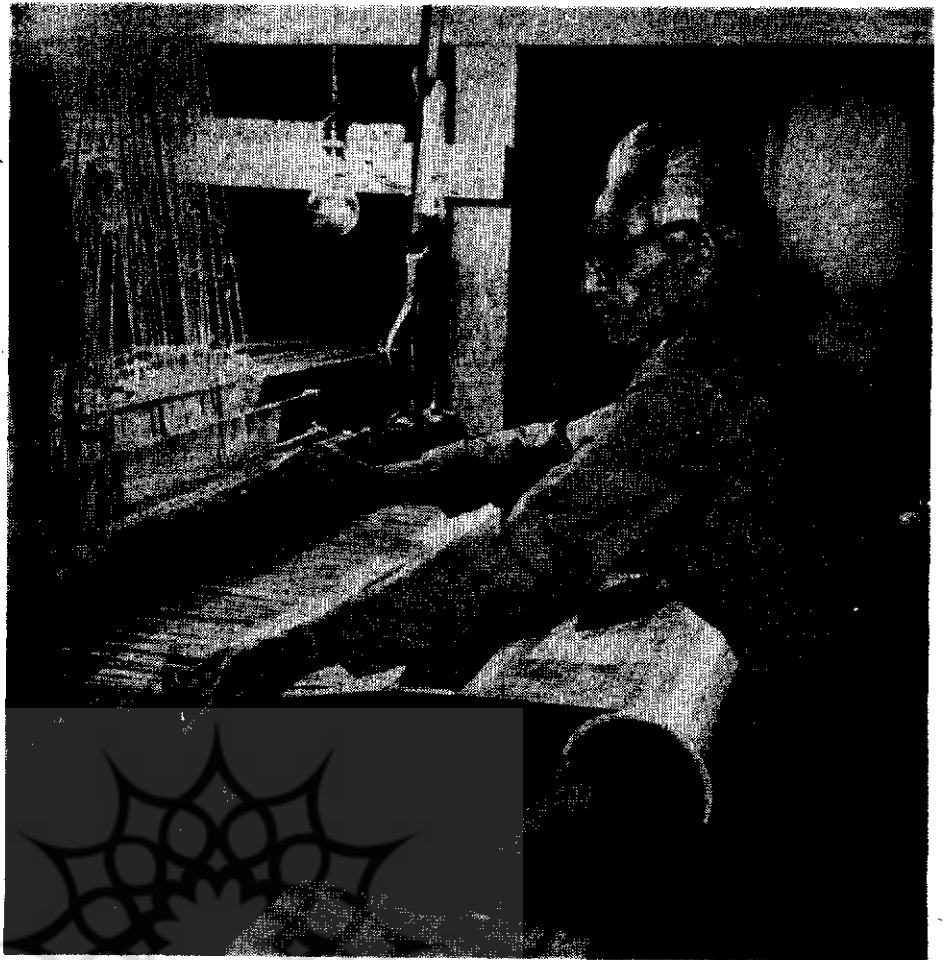

یکی از بافندگان در حال بافتن
زری «ژاکار»

باکارگاه زری بانی هنرهای زیبای کشور آشنا شوید

مدی غزنی

رئیس‌استاد محمد طریقی

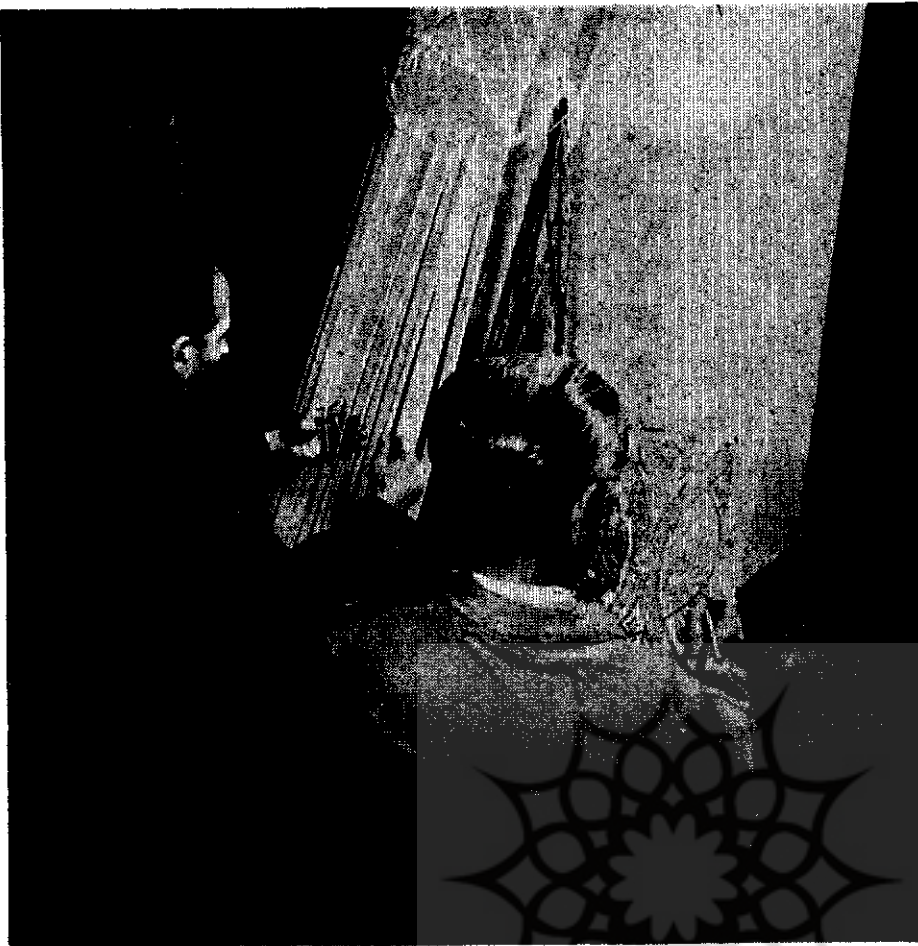
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

« هرودوت » مورخ مشهور یونانی باین موضوع اشاره کرده و نوشته است که زریهای ایران ، در بین جهانیان دارای اشتهار و معروفیت خاصی بوده و رومی‌ها برای خرید آن مبالغ گزافی خرج میکرده‌اند و بعدها نیز مردم «بیزانس» از روی نمونه‌های مختلف زری‌های ایران در ساختن زری تقلید نموده‌اند. در دوران سلطنت ساسانیان هنر زری بافی به سرحد کمال و اوج ترقی رسید و زریهایی که در این دوره تهیه میشده دارای ظرافت و لطافت خاصی بوده است . درقبر «شارلمانی» پادشاه معروف فرانسه ، یک قطعه پارچه زربفت متعلق بدوران سلطنت ساسانیان

نظری به گذشته زری در ایران

زری بافی و مخمل بافی از صنایع دستی و هنرهای ظریفی است که از دیرباز در کشور ما رواج بسیار داشته است . با اینکه تاریخ پیدایش زری بافی بطور دقیق معلوم نیست ولی آنچه از نوشته‌های پیشینیان و نظرات مورخان نتیجه گرفته میشود اینست که در حدود دوهزار سال قبل ، محصولات ابریشمی و بافندگی ایران ، در آسیا و اروپا اعتبار و شهرت خاصی داشته و بهترین پارچه‌های زری و مخمل و انواع دیگر آن ، بدست هنرمندان و صنعتگران با ذوق ایرانی بافته میشده است .

دو نفر از هنرمندان کارگاه در حال
نقش بندی زری

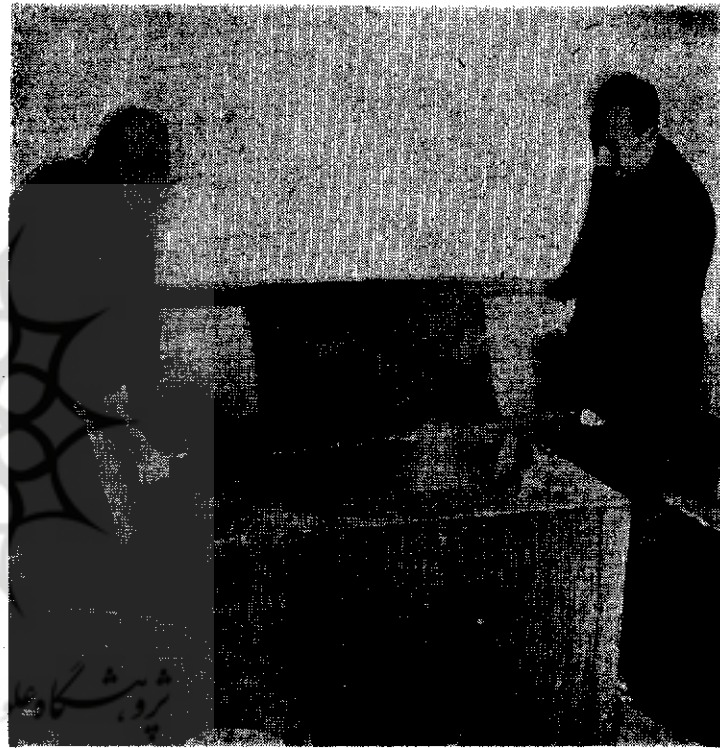
تزولی پیمود و بعلت قتل عامهائی که در شهرهای ایران میشد ، بیشتر هنرمندان و صنعتگران کشته شدند و آنچه معدود از هنرمندان ایرانی هم که باقی مانده بودند ، باطراف و اکناف متواری شدند و زندگی پر بیم و هراس خود را دراختفا و اتروا سپری میکردند . با ظهور سلسله صفویه یکبار دیگر بهنرهای ملی کشور ما ، جان تازه ای دمیده شد و در نتیجه تشویق و ترغیب سلاطین هنرپرور صفویه از جامعه هنرمندان و صنعتگران ، کلیه صنایع باستانی و هنرهای ملی برای پیشرفت و ترقی رهنمون شد و خاصه هنر زری بافی بسرحد کمال رسید و با توجه مخصوص شاه عباس کبیر باین فن و جمع آوری استادان و هنرمندان از سایر نقاط ایران و متمرکز ساختن آنان در اصفهان ، دوران طلائی و درخشان این هنر فرا رسید و هنرمندان نامی و عالی قدری که بعلت عدم تشویق و نداشتن وسیله در گوشه اتروا بسر میبردند ، کوششهای هنری خود را با دلگرمی و اطمینان ، مجدداً آغاز نمودند و در شهرهای مختلف از قبیل اصفهان ، کاشان و یزد کارخانه های متعدد زری بافی احداث گردید و انواع زریهای مرغوب و زیبا با نخهای طلا و نقره (گلابتون و نقده) بافته شد . از انواع مزبور میتوان : « مشجر زری » - « زری لپه باف » -

بدست آمده که در زمره شاهکارهای هنری بشمار می آید ، در این پارچه زربفت بحدی ذوق هنری و ابداع و ظرافت بکار رفته که مایه اعجاب و شگفتی بیننده است . قطعه دیگری از زریهای دوره ساسانی نیز در موزه تاریخی پارچه های شهر « لیون » در فرانسه موجود است که باستان شناسان آنرا متعلق بقرن چهارم میلادی میدانند . در سایر موزه های بزرگ جهان مانند موزه سلطنتی لندن و موزه واشنگتن و ارمیٹاژ لنینگراد نیز پارچه های دیگری موجود است که امتیاز و ارزش پارچه های زری ایران را ثابت مینماید . زریهای دوره ساسانی بیشتر به نقوش اسب سوار و اشکال مختلف هندسی و جانوران و پرندگان و شکار گاهها و تصاویری منقوش است که مبین اعتقادات و همچنین معرفت تصورات ایرانیان دوره باستان میباشد . زری بافهای آن زمان در رنگ آمیزی و ایجاد تناسب و هم آهنگی رنگها نهایت ذوق و سلیقه را بکار می بردند . با انقراض سلسله ساسانی ، صنایع دستی و هنرهای باستانی ما مدتها با انحطاط و زوال کشیده شد تا اینکه در زمان سلجوقیان ، عشق به هنر و صنعت در مردم زنده شد و بافتن پارچه های زری و شالهای ممتاز تا حدودی رونق یافت . در دوران استیلای مغول بار دیگر هنرهای باستانی ایران قوس

طرح چك «تار»

« زری اطلسی » - « زری پشت کلاف » ختائی - و مخمل زریهای برجسته را نامبرد که رونق و رواج بسیار یافت و قسمت عمده آن مورد استفاده شاه - درباریان - امرا و مردان و زنان طبقات مختلف قرار گرفت و زریهای بسیار ممتاز و گرانبها ، زینت اشرافیان واقع شد . این زریها علاوه بر دارابودن بازار مناسب در داخله کشور ، بخارج نیز صادر میشد و کشورهای آسیائی و اروپائی از زریهای ایران استفاده میکردند ، اهمیت عمده زریهای دوره صفویه ، بیشتر طرح و رنگهای نباتی

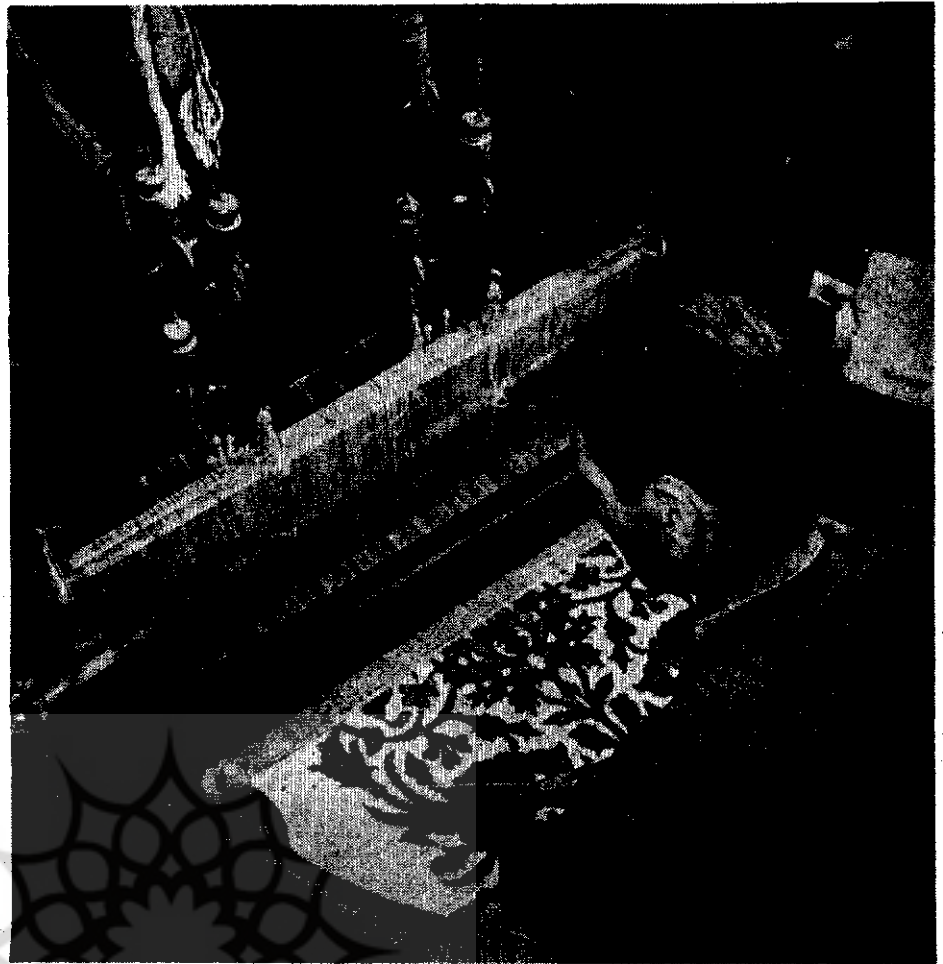
رنگری ابریشمهای زری بافی

ورد چینی برای چله کشی

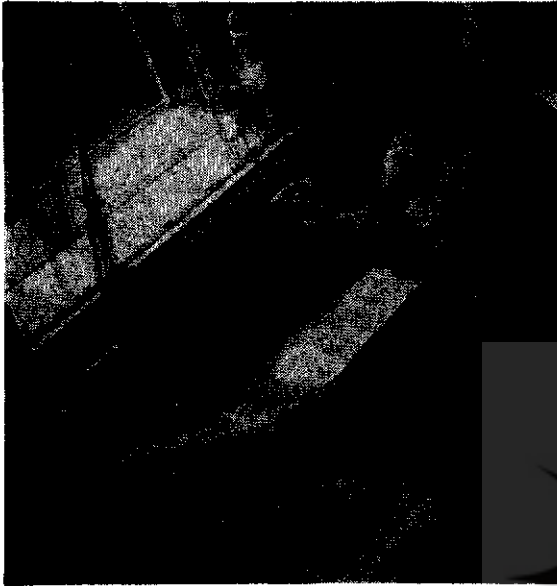

است که روی ابریشم بکار رفته و آنها را بنحوی رنگ نموده اند که در حال حاضر نیز پس از طی سالیان متمادی ، هنوز رنگ آنها ثابت و پابرجا است . تزئینات این زریها عبارت بوده است از تصویر و تجسم داستانهای شاهنامه - اشعار شعرا و گویندگان بزرگ و مناظری که شاهزادگان را در حال شکار نشان میدهد و نقشهایی که به بته شاه عباسی معروفیت یافته و جانورانی مانند آهو - شیر - خرگوش و درختانی مانند سرو و نارون و اقسام خطوط زیبا و اسلیمی که بر روی آنها دیده میشود .

بافنده‌ای در حال بافتن زری

بوده است زریهایی که میبافته بدربار فتحعلیشاه اختصاص داشته است ، وهمانطور که در فوق اشاره شد اصولاً هنر زری بافی مانند سایر هنرهای ملی ، بعد از دوره صفویه ، بعلت عدم توجه خریداری نداشت ، تا اینکه در حدود شصت سال پیش یکی از افراد خانواده نقشبند بنام استاد حبیب الله طریقی (والد استاد محمد طریقی) بساختن دستگاه زری بافی اقدام مینماید و پس از تحمل زحمات و ضررهای زیاد به تهیه زری موفق میشود .

در دوران سلطنت اعلیحضرت فقید ، رضاشاه کبیر ، ضمن تحولات اساسی و شگرفی که در کلیه شئون مملکتی بدست توانای این سردار بزرگ بوجود آمد ، احیاء هنرهای ملی نیز مورد توجه خاص قرار گرفت و بنا بفرمان اعلیحضرت فقید در سال ۱۳۰۸ وزارت فواید عامه و بعد وزارت اقتصاد ملی موجبات پیشرفت و اعتلای هنرهای ملی را فراهم ساختند و نمونه های آثار هنرمندان و صنعتگران کشور را جمع آوری نمودند. استاد حبیب الله طریقی نیز با تقدیم نمونه هایی از پارچه های زری به پیشگاه اعلیحضرت فقید ، در سال ۱۳۰۹ از کاشان بتهران احضار گردید و در مؤسسه قالی ایران ، یک دستگاه زری بافی

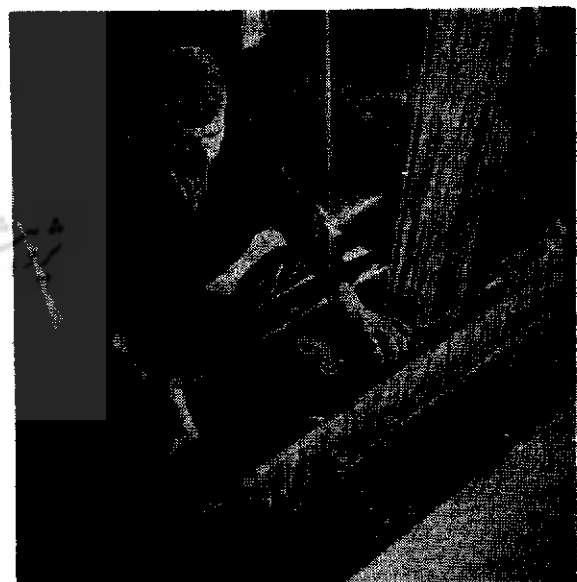
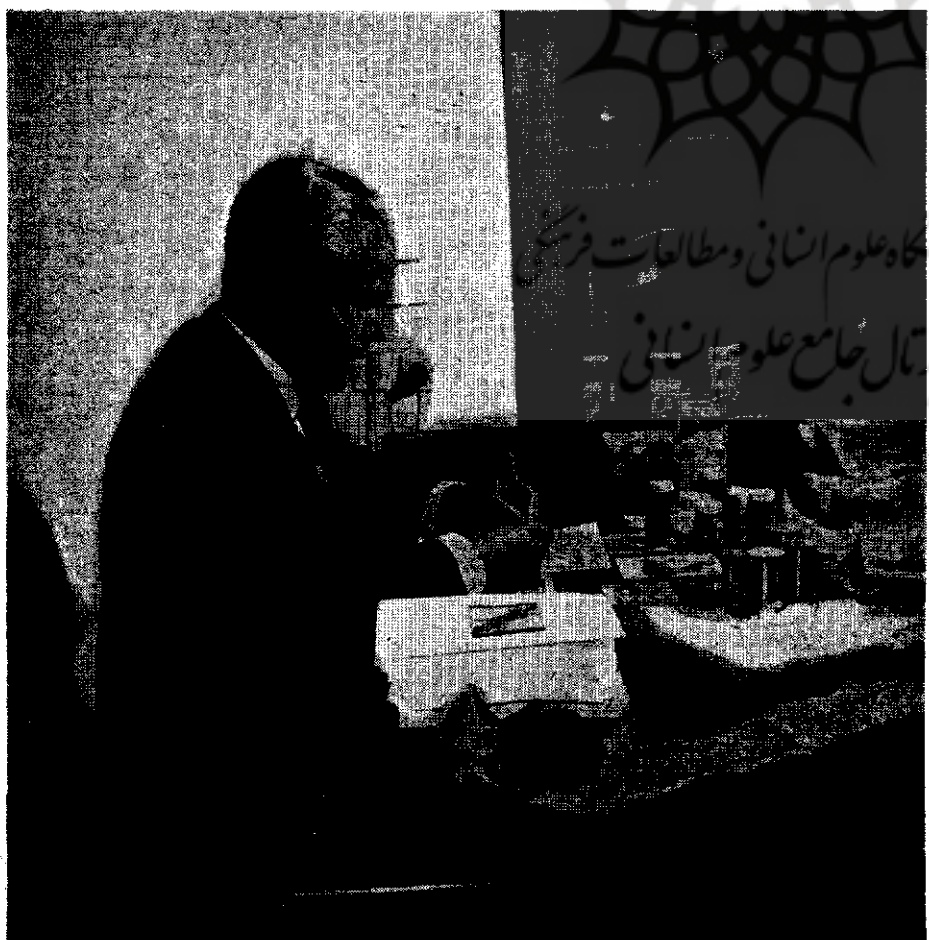
بعد از دوران صفویه ، بعلت تغییرات تدریجی که در نوع و فرم لباس پدید آمد ، مصرف زری بتدریج متروک شد و برای تزئین و تجمل منازل مورد استفاده قرار گرفت . از زریهای دوره صفویه ، آثاری در موزه ایران باستان و موزه حضرت رضا علیه السلام در مشهد ، و موزه حضرت معصومه علیها السلام در قم و موزه کلیسای ارامنه در جلفا ، باقی است که زیبایی و پیشرفت هنر عهد صفویه را بما می شناساند . از این پس تا زمان فتحعلیشاه زری بافی در کشور ما رونق و رواجی نداشت .

استاد حبیب الله طریقی - در بین شهرهای ایران ، شهر کاشان را باید از مراکز عمده زری بافی و محل تمرکز استادان و هنرمندان این فن بشمار آورد . در زمان سلطنت فتحعلیشاه قاجار استاد هنرمند و چیره دستی بنام آقا محمد تقی نقشبند (جد بزرگ استاد محمد طریقی رئیس کارگاه فعلی زری بافی هنرهای زیبای کشور) در این شهر میزیسته که این هنر را از پدرش آموخته بود و از آنجا که زری بافی مورد توجه دربار

تأسیس نمود و مورد تفقد خاص شاهانه قرار گرفت و بدریافت جایزه نقدی نیز مفتخر گردید. حسب الامر رضاشاه کبیر دستگاه زرری بافی مزبور از مؤسسه قالی، بکاخ گلستان منتقل شد و در آنجا چهار دستگاه زرری بافی، بوسیله استاد طریقی احداث گردید و استاد مزبور در آنجا به بافتن زرری اشتغال ورزید و سپس دستگاههای مزبور را از کاخ گلستان به اداره صنایع قدیمه (اداره هنرهای ملی فعلی) منتقل ساخت و به هیجده دستگاه افزایش داد. حبیب الله طریقی انواع و اقسام زربها و مخملهای زرری را به اندازه های گوناگون و طرحهای متنوع بافندگی کرد و تا سال ۱۳۲۶ به آموزش فن زرری بافی و پرورش هنرمندان مستعد در زمینه زرری بافی اهتمام ورزید، این استاد هنرمند در سال ۱۳۳۰، متأسفانه دیده از جهان فرو بست و با فقدان او در حقیقت یکی از ستاره های درخشان زرری بافی ایران افول کرد.

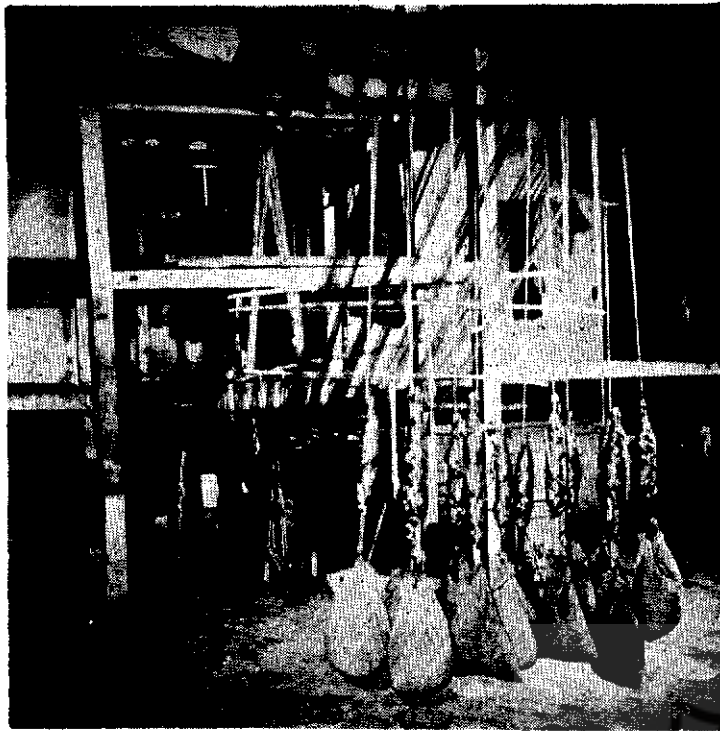
کارگاه زرری بافی هنرهای زیبای کشور - بعد از درگذشت استاد حبیب الله طریقی، آقای محمد طریقی فرزند هنرمند آن مرحوم که اصول و رموز زرری بافی و مخمل بافی را زیر نظر

والد و استاد خود بخوبی آموخته بود ریاست کارگاه زرری بافی هنرهای زیبای کشور را عهده دار شد و با کوشش و جدیت بسیار، به تهیه آثار زرری و مخمل همت گماشت. استاد محمد طریقی که از اساتید مسلم زرری بافی ایران بشمار میرود، بسال ۱۲۹۲ در شهر کاشان و در یک خانواده هنرمند، دیده بجهان هستی گشود و پس از طی تحصیلات در سال ۱۳۰۹ به همراهی پدر هنرمند خود بتهران آمد و کوششهای هنری خود را در کارگاه زرری بافی مؤسسه قالی ایران زیر نظر پدر و با عنوان معاونت کارگاه متمرکز ساخت و ضمن اشتغال بکار، تحصیلات خود را در زمینه طراحی پارچه ادامه داد و باخذ لیسانس در رشته مزبور نایل آمد. استاد محمد طریقی بمنظور مطالعه و تحقیق در رشته زرری بافی و مخمل بافی و مقایسه طرز بافندگی زرری در ایران با سایر کشورها تاکنون از طرف هنرهای زیبای کشور به نقاط مختلف جهان مانند: سوریه - لبنان - فرانسه - سویس - هندوستان سفرهایی کرده و از این مشاهدات و مطالعات نتایج سودمند و ثمر بخشی کسب کرده است که در ایجاد تحولات اساسی و شگرفی که اخیراً در محصولات جالب زرری بافی و مخمل بافی هنرهای زیبای کشور پدید آمده سهم بسزائی داشته است.

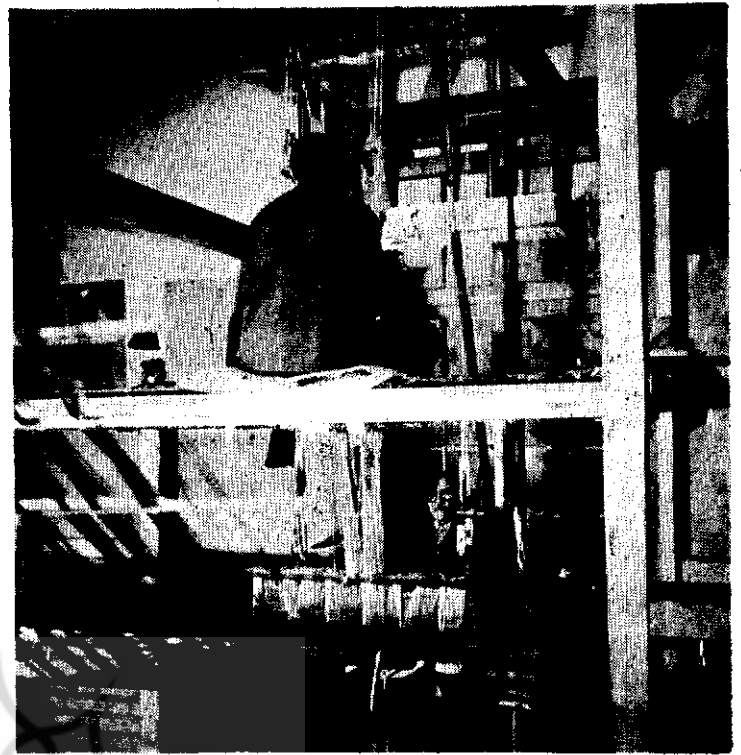

بافته ای در حال بافتن زرری

استاد محمد طریقی در حال طرح نقشه زرری

منظره کامل يك دستگاه زری بافی

يك دستگاه زری بافی بسك دوره صفویه

بمنظور ایجاب سرعت عمل و بالابردن راندمان کار ، دستگاهی بنام «ژاکار» تهیه شده که نقشه آنها روی مقوا تعبیه گردیده و یکنفر بافنده به تنهایی وبدون کمک گوشواره کش ، میتواند آنرا بافندگی نماید و میزان کار روزانه آن تا ۷۰ سانتیمتر میرسد. در کارگاه زری بافی ومخمل بافی هنرهای زیبای کشور فعلاً در حدود سی نفر هنرمند ، که اغلب از استادان وهنرمندان قدیمی این فن بشمار میروند و زادگاهشان عموماً در شهر کاشان است زیر نظر استاد محمد طریقی به کوششهای هنری اشتغال دارند . آثار زری بافی هنرهای زیبای کشور تا کنون در نمایشگاههای زیر نمایش داده شده وآقای طریقی هر بار نشانها وتقديرنامههایی دریافت داشته است :

۱- نمایشگاه بروکسل - در این نمایشگاه بزرگ جهانی، انواع زریها نمایش داده شد وباخذ مدال طلا نایل آمد .

۲- نمایشگاه سازمان صنایع کشور - در نمایشگاه مزبور نیز کارگاه زری بافی هنرهای زیبای کشور شرکت کرد و مدال صنعت را دریافت نمود .

۳- نمایشگاه وزارت فرهنگ - در این نمایشگاه که

دستگاه زری بافی وطرز کار با آن - ساختمان دستگاههای زری بافی معمولاً مرکب از افزار وآلات چوبی است که بسبب قدیم وبسیار ساده ومعمولی ساخته شده است . روی هر دستگاه ، دونفر کار میکنند که یکی بافنده ودیگری شاگرد او است که «گوشواره کش» نامیده میشود . بافنده معمولاً در پشت دستگاه و گوشواره کش بالای دستگاه قرار دارند . کار شاگرد بالای دستگاه عبارت از بالاوپائین آوردن نقشه ای است که قبلاً روی نخ نقشبندی شده وهدایت آن بسوی بافنده است و بافنده نیز پس از بالا آمدن نقشه بوسیله ابریشمهای الوان ونخ طلا ونقره (گلابتون) که روی ماکو سوار نموده ، بداخل کار میفرستد وروی آن را شانه میزند و باین کیفیت هردونفر باهمکاری و اشتراك مساعی یکدیگر روزانه ۸ الی ۳۵ سانتیمتر زری تهیه مینمایند .

مواد اولیه زری بافی - مواد اولیه زری بافی عبارت است از : ابریشم طبیعی ونخ (گلابتون) که رنگ آنها نیز به شیوه قدیم با نباتات رنگرزی میشود . از آنجا که دستگاههای فعلی ، قدیمی است ومیزان بافت ومحصول آن نیز از لحاظ کمیت ، قابل اهمیت نیست اخیراً

هنرهای زیبای کشور نیز در آنجا مورد توجه فراوان و حسن استقبال هموطنان عزیز و خارجیان قرار گرفته و فروش آنها بمیزان قابل توجهی بالا رفته است.

باید دانست که کارگاه زرّی بافی هنرهای زیبای کشور اخیراً مجهز بدستگاههای «ژاکار» شده و این دستگاهها بدون آنکه لطمه‌ای بکار دستی بزند سرعت عمل را بمیزان فوق العاده‌ای افزایش داده است. علاوه بر ده دستگاه سابق کارگاه جدیدی نیز زیر نظر استاد محمد طریقی تأسیس شده که دارای ۹ دستگاه میباشد و این دستگاهها با طرحهای نو و شیوه‌های تازه‌ای شروع بکار نموده و با توجه باینکه آثار زرّی و مخمل هم‌اکنون دوستداران فراوانی بدست آورده، کوشش خواهد شد که در آتی محصولات این کارگاهها تا حد امکان توسعه و افزایش یابد و طرحهای بهتر و ارزنده‌تری آماده گردد و در دسترس علاقه‌مندان قرار گیرد.

در محل فعلی مجلس سنا تشکیل شده بود آثار کارگاه زرّی بافی مورد توجه واقع گردید و بدریافت تقدیرنامه وزارت فرهنگ توفیق یافت.

۴ - زرّیها و مخمل‌های کارگاه زرّی بافی در نمایشگاههای جهانی از قبیل: نمایشگاه پاریس - نمایشگاه از میر - نمایشگاه کابل و نمایشگاه هندوستان نیز بمعرض نمایش گذارده شد و با تحسین و اعجاب شرکت کنندگان در این نمایشگاهها روبرو گردیده است.

آثار زرّی بافی، مورد توجه و علاقه خارجیان و سیاحان کشورهای بیگانه است و بهمین جهت تاکنون از آثار جالب زرّی و مخمل بسلاطین و رؤسای جمهور و شخصیت‌های بزرگ خارجی اهداء گردیده است. اخیراً در فروشگاه فردوسی، بمنظور عرضه و فروش آثار هنری هنرمندان هنرهای زیبای کشور، غرفه‌ای احداث شده و زرّی و مخملهای ساخت کارگاه زرّی بافی

دو نمونه از آثار کارگاه زرّی بافی هنرهای زیبای کشور

